

Pavel Materna: Ještě o pojmu

Z Hejdánkovy reakce na mou odpověď v Reflexi 13 si čtenář utvoří velice zajímavý obraz o mé osobě. Podle všeho jsem záludný logik, který dovede „předstírat“, který se při formulaci grantového projektu dopouští nepřesností a „nefilosofičností“, které „nabourávají sám základ“ tohoto projektu (a to přímo „katastrofálně“), je navíc „naivní“ a nebere v úvahu „proměnu myšlenkového klimatu“, jak ji formuluje Hejdánek.

To vše jsou charakteristiky, jejichž věcnost je nepřímo úměrná důrazu. Berme je tedy jako folklór doprovázející vzrušené polemiky (Šalda také nepolemizoval v rukavičkách) a nadále k nim nepřihlížejme.

Jen na okraj bych rád poznamenal, že necítím potřebu obhajovat v důsledku Hejdánkových formulací svou kvalifikaci pro řešení grantového úkolu.

Myslím, že k některým nedorozuměním mohlo dojít v důsledku toho, že můj článek ve Filosofickém časopise je pouze „populárním“ výkladem nových východisek. Hlavní práce je jinde: vřele bych doporučoval, aby si Hejdánek přečetl článek „Meanings Are Concepts“ v: *From the Logical Point of View* (1992), str. 76–89. (Anglická monografie je posuzována – bez záruky kladného výsledku – v Cambridge University Press, česká knížka „Svět pojmů“ bude vydána Filosofickým ústavem pravděpodobně v r. 1996.) Z přesného propracování tématu bude snad zřejmější, že autor nenaráží na žádnou z potíží, které Hejdánek zřejmě předpokládá.

Snad tedy jen několik věcných poznámek k Hejdánkově reakci.

Nejprve k pojmu procedury. Hejdánek připouští, že identifikační procedura se může stát objektem (totiž jiné identifikační procedury) a domnívá se, že přesto se dopouštím „konfuze“. Moje práce je ovšem založena právě na vyloučení této konfuze. Že to je možné (a že nejde o jakousi „útěchu“), je striktně argumentováno a realizováno s použitím modifikace (Russellovy) rozvětvené teorie typů. Teprve po zvážení této argumentace (která nemohla být provedena na stránkách Filosofického časopisu) by měly být formulovány eventuální námitky.

Druhá poznámka k pojmu procedury: Jak sám na jednom místě píšou, termín „procedura“ může zavádět ke směšování s provedením procedury. Procedura v mém smyslu je skutečně něco odlišného, tak jako je např. počítačový program od provedení programu, aniž se tím program stává „podezřele metafyzickou entitou“.

Nevím ostatně, proč bych měl předpoklad objektivnosti abstraktních entit, které jsou mimo čas a prostor (např. čísla, matematické funkce apod.), pokládat za něco „podezřele metafyzického“. Jestliže nehodlám přistoupit na víru v „nominalistický ráj“ nebo na boj proti abstraktním entitám, jaký provozuje ve jménu Occamovy britvy např. Quine, není to proto, že bych nevěděl o snahách o „změnu myšlenkového klimatu“ v

tomto směru, nýbrž proto, že mám argumenty, proč se k tomuto tažení (ostatně ne tak univerzálnímu, jak by se mohlo zdát) nepřipojit. Jestliže uplatňuji svá východiska při řešení určitých problémů (např. logické analýzy přirozeného jazyka), pak dávám přednost tomu primárně prokázat, že tyto problémy dovedu řešit, zatímco pro „druhou stranu“ jsou neřešitelné, před obecným zdůvodňováním svých filosofických pozic. Tak je tomu i v případě mé analýzy pojmů.

To, že pojmů nejen užíváme, nýbrž že o nich můžeme i mluvit, je celkem triviální intuice. (Logické vymezení rozdílu mezi užitím a zmiňováním pojmů - což se liší od rozdílu mezi užitím a zmiňováním výrazů - není tak triviální, ale bylo vyřešeno - viz M. Duží, P. Materna: *Non-Reasonable Sentences*, Logica '94, v tisku.) Hejdánkovo varování před „zpředmětněním“ pojmů je v rozporu s potřebou umět přesně definovat uvedený rozdíl. (Ostatně existují mezinárodní diskuse na téma Fregeho chybné teze, že pojem koně není pojem.)

S tou žirafou jsem si dal. Říkám-li, že např. žirafu (samozřejmě zoologický druh) pokládám za zoologický objekt, míním tím to, že o žirafách se dočtu v zoologických pojednáních (což nevylučuje „nestandardní“ četbu Pučálkovic Amina). Doufám, že se Hejdánek doopravdy nedomnívá, že bych chtěl žirafy střílet, stahovat z kůže a vycpávat. Tuto Hejdánkovu interpretaci nepokládám za projev filosofické akribie, nýbrž za interpretaci účelově nevstřícnou.

Ještě však k rozdílu mezi biologickým a zoologickým objektem: necháme-li stranou žirafu, můžeme položit otázku, zda např. rozmnožování tajnosnubných rostlin - jakožto biologický „objekt“ - je i zoologický „objekt“.

Přiznám se, že některým Hejdánkovým úvahám nerozumím, např. větě: „Logika (vskutku) filosofická musí být schopna zabývat se bytostně logickými (nikoli gramatickými) subjekty, aniž by z nich dělala objekty.“

Své nerozumění nechápu jako výraz filosofické nevzdělanosti, nýbrž jako výzvu autorovi této věty: pro mne (a nejen pro mne) se cokoli může stát objektem zkoumání, protože to, co zkoumáme, je ex definitione objektem tohoto zkoumání, Hejdánek používá slova „objekt“ v jiném smyslu, svázaném s určitou filosofií. Proto také nevím, co se v této souvislosti míní logickým non-objektem, např. subjektem. Naše slovníky jsou prostě různé a diskuse, která toto nerespektuje, neusiluje o vzájemný překlad termínů, se ztrácí v mlhách míjejících se mimoběžek. Až bychom našli „společný jazyk“, pak by mohla nastat regulérní polemika s argumenty a protiargumenty. Do té doby si na diskusi jenom hrajeme. Navíc je zde jeden důležitý fakt: logika žádný „logický subjekt“ nezná, její problematika nevyžaduje rozlišování dvojice objekt-subjekt v tom smyslu, jaký má na mysli Hejdánek. A to musí být respektováno: žádné vědě nelze zvnějšku naoktrojovat pojmy, s nimiž nemůže pracovat. Zkuste vnutit

medicině pojem astrálního těla!

Pokud jde o údajnou neplatnost mé analogie zkoumání pojmů pomocí pojmů se zkoumáním např. propozic pomocí propozic, nechápu Hejdánkův argument. Já přece neříkám nic o tom, že propozice zkoumám „propozicemi již objektivovanými“ atd. Ta analogie je naprosto přesná.

Co je skutečně závažný věcný problém, je otázka existence filosofických problémů „neřešitelných logikou“. Že logika není „celou filosofií“, je možná řečeno příliš neurčitě, ale měl jsem na mysli toto:

Pokud filosofie formuluje určitý problém, snaží se filosofická logika najít nástroje k jeho řešení nebo k prokázání, že jde o pseudoprobém (proti čemuž není žádná filosofie imunní). V tomto smyslu je filosofie – pokud ji nechceme pokládat za jakousi empirickou vědu – spíše činností kladoucí otázky a filosofická logika je disciplína, která má v popisu práce tyto otázky řešit nebo diskvalifikovat. V tomto smyslu se filosofická logika nikdy nemůže stát filosofií.

To je ovšem téma na monografii a vyžaduje např., jak Hejdánek správně konstatuje, samotnou analýzu pojmu „problém“. Nemyslím si ovšem, že v rámci dílčí polemiky lze toto téma věcně zpracovat.

Pojem a LOGOS: Podle mého názoru nelze přehánět věcnou váhu etymologie při řešení explikačních problémů. Mohl bych poukázat na to, že o pojmu se specifictěji mluví jako o tom, co měl na mysli Platón (EIDOS, IDEA), mohl bych se zamýšlet na názvy NOTIO, CONCEPTUS, také třeba BEGRIFF, a dostal bych zajímavou paletu různých intuic spjatých s užíváním výrazů pro pojem. Jedním z úkolů (hlavním úkolem) logické explikace je však takové objasnění termínů „pojem“ apod., které umožní přesné logické manipulace s explikátem při maximálním respektování základních intuic. Díky své explikaci dovedu dnes uspokojivě řešit řadu obecných logických problémů, jejichž řešení nebylo dodnes uspokojivé. (Jako příklady uvádím problém propozičních postojů včetně kvantifikace do nepřímého kontextu, dále jemnější klasifikaci prázdných pojmů a nalezení rozdílných důsledků užívání prázdných pojmů pro různé druhy prázdnoty, analýzu různých tvrzení identity, již zmíněný problém rozdílu mezi užitím a zmiňováním pojmů, přesné rozlišení empirických a neempirických pojmů atd.) V této souvislosti musím od sebe oddělit dějiny intuic spjatých s výrazy pro pojem (zajímavý historicko-filosofický problém) a vlastní úkol logické explikace. A vím, že to, co dělám, je sice v opozici k řadě filosoficko-logických teorií, nicméně že to je filosofická logika (což mimochodem v názvu příslušných příruček a časopisů opravdu nehraje roli Kierkegaardovy cedule – ledaže by arbitrem toho, co tento obor je, byl někdo zvenčí, kdo v tom oboru nepracuje).

Ještě poznámku k závěrečné pasáži Hejdánkovy polemiky. Z toho, co již bylo řečeno, vyplývá, že slovo „objekt“ používám v jiném smyslu než Hejdánek. Protože v této věci nejsem sám, nevím, proč bych měl reagovat

na každý pokus „měnit myšlenkové klima“. Ospravedlňovat své pozice mohu jen vůči těm názorům, které jsou dostatečně jasně formulovány. Nemyslím, že můj postoj je „povážlivý“: jde o elementární požadavek intersubjektivní určitosti. Jestliže kdokoli použije slova „objekt“, „logika“ apod. v jiném významu, než v jakém je chápu já, pak je jeho povinností dorozumět se na „překladu“. Pak se ovšem může ukázat, že není o čem diskutovat, protože se každý bavíme o něčem jiném (jakási generalizace „quaternio terminorum“). Jestliže – což je také možné – je výklad „partnerových významů“ těchto slov nejasný, mlhavý, pak ztrácím možnost vyslovit se k příslušným názorům. Také si nemyslím, že to, o čem Hejdánek mluví, je univerzální „proměna myšlenkového klimatu“. Takovou „proměnu“ si právě tak pro sebe usurpují postmodernisté a relativisté různých druhů.

Stručně řečeno, pokládám za své právo nepřipojovat se ke všemu, co se tváří jako myšlenková revoluce a „lámání paradigmat“. Chci být přesvědčován argumenty a ne velkými slovy.

Jistě jsem nereagoval na vše, co bylo řečeno v Hejdánkově článku (ostatně ani Hejdánek např. nevysvětlil, jak dospěl k názoru, že pojem trojúhelníka je obecnější než pojem čtverce). Myslím si však, že klidné objasňování, co kdo něčím míní, prospěje věci více než projevy údivu, jak je možné, že partner si vůbec může myslet takové hlouposti.

Pavel Materna